

8-13/ การพัฒนาคุณธรรมเยาวชนรุ่นใหม่ Moral development for Youths

พระสําราม ปภสฺสโร (สามเพชรเจริญ)^๑
ดร.อํานาจ บัวศิริ^๒

บทคัดย่อ

เยาวชน คือพลังสำคัญในการสร้างชาติเพราะฉะนั้นจะทําอย่างไรให้เยาวชนเป็นเก่งแล้วต้องฝึกพวกเขาให้เป็นคนดีด้วย ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวคิดของพระราชบัญญัติการศึกษาของชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ที่ว่า ต้องเยาวชนให้เป็นคนเก่ง ดี และมีความสุข ดังนั้นแนวทางการพัฒนาเยาวชนให้คนดีต้องอาศัยหลักคุณธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นเองกล่าวได้ว่าการพัฒนาคุณธรรมสำหรับเยาวชน ต้องกระตุ้นให้พวกเขาเกิดการเรียนรู้ก้าวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของตนเองและสังคม เพื่อไม่ให้ตกเป็นเครื่องมือของวัตถุมากเกินไปด้วยคิดได้ คิดเป็นเท่านี้การศึกษาก็เริ่มต้นในจิตใจเยาวชนได้แล้ว

คำสำคัญ: การพัฒนา, คุณธรรม, เยาวชนรุ่นใหม่.

Abstract

The youths are a major force in shaping the nation. To train them to be good and intellectual is a challenging work. This is consistent with the concept of the National Education Act BE 2542 requiring intellectual, good and happy young people. The Buddhist principles can work well with this concept because Buddhist principles can train human in both physical and mental aspects. The Buddhist education starts from the mind and encourage the youths to realize the economic change, social impacts to life quality and the influence of consumerism.

Keywords: Development, Moral, Youths

^๑หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

^๒อดีตรองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (amnaj2504@hotmail.com)

คำนำ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต : ๒๕๔๓) ได้กล่าวในหนังสือ จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่ พอสรุปได้ดังนี้ พัฒนาจริยธรรมสำหรับเยาวชน รุ่นใหม่นั้นควรเน้นพัฒนาคุณธรรม คือ ตัณหา ความอยากได้สิ่งบำรุงบำเรอปรนเปรอตน ควบคู่กับ คำว่า ฉันทะมาแทน เพื่อเปลี่ยนความอยากที่ไม่ถูกต้องมาเป็นความอยากที่ถูกต้อง ชอบธรรม อยากทำให้ดีงาม อยากให้คนทั้งหลายได้รู้จักเข้าใจสิ่งที่ดีงามมีคุณค่าได้รับประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อยากให้งานที่ทำอยู่สำเร็จผลอย่างดีที่สุด สมบูรณ์ที่สุด เรียกว่า อยากสร้างสรรค์ สร้างนิสัยใฝ่รู้ใฝ่คิดของนักศึกษา คือ ปลุกฉันทะขึ้นมาให้ได้ แล้วมาช่วยเสริมกันกับธรรมที่เข้าแทนที่ มาละ ถูกลบเป็นสำคัญ มาเป็นทมะ แปลว่า การฝึกฝนปรับปรุงตน เพื่อศึกษาเรียนรู้ เรียกว่า ฝึกนิสัยการเรียนรู้เป็นลักษณะของนักศึกษา คือ มองทุกอย่างให้เป็นการเรียนรู้ทั้งหมด โดยมองในแง่ที่จะเลือกเอามาใช้ เอามาทำให้เป็นประโยชน์ในการแก้ไขปรับปรุงตัวเขาเอง และอีกข้อหนึ่งคือ ทิฐิ ความยึดติดในความคิดเห็น ในทฤษฎี หลักธรรมที่เป็นตัวแก้ของทิฐิ คือ สัจจานุรักษ์ คือ คุ่มครองสัจธรรมหรือ รักษาความจริง

เมื่อวิเคราะห์แนวคิดของพระธรรมปิฎก ดังกล่าวข้างต้น ข้อเสนอแนวคิดเรื่องการจะพัฒนาคุณธรรมเยาวชนรุ่นใหม่ จะสอดคล้องกับคำว่า ความอยากได้วัตถุภายนอกมาอวด มาสนองความต้องการของตน และเมื่อหามาไม่ได้ตั้งใจต้องการ ก็เป็นทุกข์ใจ เตือนร้อนใจ ประเด็นนี้ คือปัญหาเยาวชน กล่าวได้ว่าไปยึดติดคำว่า ตัณหา (ความอยากได้) นี้คือ สาเหตุของปัญหาเยาวชน ในทัศนะของพระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ ด้วยการนำ

หลักคุณธรรมมาเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเยาวชน เริ่มตั้งแต่ครอบครัว ชุมชนโรงเรียน และสังคม ช่วยกันป้องกันปัญหาที่จะกระทบจิตใจเยาวชน และให้การศึกษา ตัวอย่างที่ดีเพื่อพัฒนาคุณธรรมเยาวชนโดยการเปลี่ยนวิธีคิดให้ได้ความอยากในทางที่ดี ในที่สุดเยาวชนอยากให้คนทั้งหลายได้รู้จักเข้าใจสิ่งที่ดีงามมีคุณค่าได้รับประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอยากให้งานที่ทำอยู่สำเร็จผลอย่างดีที่สุด สมบูรณ์ที่สุด เรียกว่า อยากสร้างสรรค์ สร้างนิสัยใฝ่รู้ใฝ่คิดของเยาวชน คือ ปลุกฉันทะขึ้นมาให้ได้ แล้วมาช่วยเสริมกันกับธรรมที่เข้ากับนิสัยเยาวชน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวได้ว่า การพัฒนาคุณธรรมสำหรับเยาวชน ต้องกระตุ้นให้พวกเขาเกิดการเรียนรู้เท่าทันภาวะการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ และสังคมที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตโดยภาพรวมทั้งประเทศ

ความหมายของคุณธรรม

คุณธรรมตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๐ หมายถึงสภาพคุณงามความ ซึ่งสอดคล้องกับพระราชมุนี (ประยูร ปยุตโต) ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ พ.ศ. ๒๕๒๓ ได้ให้ความหมายของคุณธรรมว่า ธรรมะที่เป็นคุณความดีงามสภาพที่เกื้อกูลและพระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาสภิกขุ, ๒๕๒๗, ๙๓) ได้ให้ความหมาย คุณธรรมว่า หมายถึงเป็นคำที่ฟังแล้วสบายใจ ฟังแล้วชื่นใจ เป็นคุณสมบัติฝ่ายดีโดยส่วนเดียว เพื่อสันติสุขของมนุษย์และทีศนา แชมมณี (๒๕๔๒) กล่าวว่า คุณธรรม คือ คุณลักษณะ หรือสภาวะภายในจิตใจของมนุษย์ที่เป็นไปในทางถูกต้องดีงามซึ่งเป็นภาวณามอยู่ในจิตใจในขณะที่ อภิญาณะโรจน์ (๒๕๓๙) ได้ให้

ความหมายคุณธรรมว่า หมายถึง หลักของ ความดีงามแห่งการประพฤติตนและลักษณะ อุปนิสัยอันดีงามที่สั่งสอนอยู่ในจิตใจของ บุคคลเป็นเวลานานมีคุณค่าต่อให้เกิด ประโยชน์แก่ผู้ยึดถือและปฏิบัติตามอันนำมา ซึ่งความเจริญของตนเองและสังคม ซึ่ง คุณธรรมที่เกิดขึ้นในจิตใจนั้นเกิดจากการ อบรมและปลูกฝัง

กล่าวได้ว่า คุณธรรมหมายถึง เครื่องมือในการพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดีมี สภาวะจิตที่งดงาม สำหรับการประพฤติปฏิบัติ ที่ถูกต้องเหมาะสมสอดคล้องประเพณี วัฒนธรรม ศีลธรรม และวิถีชีวิตของตนเอง สังคม และสภาพแวดล้อมและเป็นพลังที่ สำคัญของครอบครัว ชุมชน สังคมและ ประเทศชาติ

แนวคิดในการพัฒนาคนให้มีคุณธรรม

จุดมุ่งหมายของพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ ได้กำหนด แนวคิดของการปฏิรูประบบการศึกษาของไทย ให้มีคุณภาพที่ดีโดยมุ่งเน้นพัฒนาศักยภาพของ ไทยให้มีคุณธรรมสูงขึ้น เพราะปัจจัยสำคัญ ที่สุดในการพัฒนาประเทศก็คือ การพัฒนา คน เมื่อพัฒนาคนแล้ว การพัฒนาด้านต่าง ๆ ก็จะเจริญตามอย่างไม่ยากนัก สังคมสงบสุข ประเทศชาติเจริญรุ่งเรือง ดังนั้นจึงจำเป็น อย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาคน สอดคล้องกับ แนวคิดของ ดร.แบทเตน ว่าคนที่ได้รับการ พัฒนาแล้วมีลักษณะที่ดี ๕ ประการ คือ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์,๒๕๑๕: ๔๔-๕๐) ว่า

๑. เป็นคนที่รู้จักใช้ความคิดอย่างมี จุดหมายปลายทางมากกว่า

๒. เป็นคนที่สามารถคาดการณ์ภาย หน้าที่ได้มากกว่า

๓. เป็นคนที่สามารถดำเนินกิจการที่ ยุ่งยากสลับซับซ้อนได้มากกว่า

๔. เป็นคนที่มีความยินดีที่จะรับฟัง และพยายามทำความเข้าใจความคิด ความเห็นและความสนใจของผู้อื่นได้มากกว่า

๕. เป็นคนที่มีความซื่อสัตย์ในการ ติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น เพื่อบรรลุ วัตถุประสงค์ของตน(สังคมของตน) ซึ่งคนที่จะ มีคุณลักษณะ ๕ ประการดังกล่าว น่า จะต้องเป็นคนที่มีปัญญา รู้จักหน้าที่ มี ระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ และมีความมุ่งมั่น ตลอดจนมีพละนาถมัย สมบูรณ์ เพราะจิตที่ดีย่อมอยู่ในร่างกายที่ดี

การผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพ เป็น เป้าหมายสำคัญของการจัดการศึกษาใน ระดับอุดมศึกษา เพราะเป็นการตระหนัก โดยทั่วไปว่า เยาวชนผู้เป็นนิสิต/นักศึกษา ซึ่ง จะพัฒนาเป็นบัณฑิต เป็นความหวังและพลัง ในการสืบทอดและสร้างสรรค์สังคมที่มี คุณภาพย่อมจะเป็นหลักประกันความ เจริญก้าวหน้า ความมั่นคงของสังคมและ ประเทศชาติ สถาบันอุดมศึกษาจึงมีภารกิจ หลักที่จะต้องมีความพร้อมในการพัฒนานิสิต/ นักศึกษาอย่างมีระบบ นิสิต/นักศึกษาต้อง ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้ ได้รับการ ฝึกฝนอบรมทักษะ เพื่อเสริมสร้างความรู้ ความสามารถ รวมทั้งได้รับการปลูกฝังเจตคติ อันดีงามมีจิตสำนึกที่จะปฏิบัติหน้าที่เพื่อ ส่วนรวม ดังนั้นการผลิตบัณฑิตจึงมี จุดมุ่งหมาย ๒ ประการ คือ ประการแรก การ พัฒนา วิชา ชี พ (Professional Development) กล่าวคือ เป็นบุคคลที่มีความเก่งทางด้านวิชาการและวิชาชีพ มีความรู้ความสามารถเฉพาะศาสตร์ต่าง ๆ ตาม หลักสูตรในสาขาที่เรียน อีกประการ คือ การ พัฒนาทักษะชีวิต (Life Skills) เป็นการ

พัฒนาบุคลิกภาพ จริยธรรม การประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรมอันดี และเสียสละเพื่อส่วนรวม

สถาบันอุดมศึกษา จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องพัฒนาบัณฑิตให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งด้านสติ ปัญญา ร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม หรืออาจจะกล่าวได้อย่างง่าย ๆ ว่า บัณฑิตที่ผลิตออกไปจะต้องเป็นผู้ที่มีลักษณะอันพึงประสงค์ ๓ ประการ คือ (สำนัก มา ต ร ร ฐ า น อ उ ต ม ศ ี ก ษ า ทบวงมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓) การเป็นผู้มีคุณธรรม คุณภาพ และคุณค่า ได้แก่

๑. คุณธรรม หมายถึง ให้เป็นผู้มีจิตใจโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตา กรุณา ซื่อสัตย์ สุจริต ยอมเสียสละ ประโยชน์ส่วนตน เพื่อประโยชน์ส่วนรวม มีความตั้งใจที่จะทำประโยชน์แก่สังคมทั้งในขณะที่กำลังศึกษาและเมื่อสำเร็จการศึกษาออกไปแล้ว

๒. คุณภาพ หมายถึง การเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถในสาขาวิชาที่ศึกษามีการวางแผนการทำงานอย่างมีระบบ ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าให้ลุล่วงไปด้วยดี มีความสามารถในการทำงานร่วมกัน อยู่ร่วมกันเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ตลอดจนเป็นผู้ที่มีร่างกายสมบูรณ์ จิตใจปกติ สามารถอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามแก้อัตภาพ

๓. คุณค่า หมายถึง ให้เป็นบุคคลที่อยู่ในสังคมอย่างมีประโยชน์ สามารถประพฤติตนให้เหมาะสมกับหน้าที่ให้เป็นที่ปรารถนาของสังคม เป็นผู้ที่มีระเบียบวินัยและรักษาวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของชาติต่อไป

ในการผลิตบัณฑิตให้เป็นผู้ที่มีลักษณะอันพึงประสงค์ทั้ง ๓ ประการนั้น

กระบวนการ เรียน การสอนในห้องเรียน อย่างเดียวนั้น ไม่อาจพัฒนาให้เกิดลักษณะดังกล่าวได้ (วิจิตร ศรีสอาน : ๒๕๒๑) ได้ให้ข้อคิดเห็นว่าหลักสูตรในระดับอุดมศึกษา โดยทั่วไป มักมีข้อจำกัดทางวิชาการ คือไม่สอดคล้องกับการสร้างเสริมพัฒนาการ โดยรอบด้านของนิสิต/นักศึกษาได้ เนื่องจากข้อจำกัดด้านระเบียบวิธี ดังนั้น การที่จะพัฒนานิสิต/นักศึกษาให้เป็นบัณฑิตที่มีความสมบูรณ์ ทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สติปัญญา และมีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและสังคม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยกระบวนการ หรือกลวิธีที่จะช่วยให้เกิดการพัฒนาดังกล่าวนั้นก็คือ กิจกรรมนิสิต นักศึกษา

การพัฒนาคุณธรรมในการจัดการศึกษาด้านจริยธรรม ผู้สอนควรปลูกฝังแนวคิดที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดพัฒนาการ (ประภาศรี สีหอำไพ, ๒๕๔๐) ดังนี้

๑. การยอมรับความแตกต่างระหว่างความดีกับความชั่ว ตระหนักว่าความดีเป็นสิ่งที่ไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน คนดียอมเป็นที่ชื่นชมยกย่อง ผลิตผลของความดี เป็นสิ่งที่นำความสุขใจมาให้ ความดีที่ประพฤติปฏิบัติต่อผู้อื่นเป็นการสร้างคุณค่าของชีวิตและสังคม ในทางตรงกันข้าม ความชั่วเป็นสิ่งที่นำความทุกข์กังวลใจมาให้ คนประพฤติชั่วยอมได้รับผลของการกระทำนั้น

๒. หลักสากลในการพิจารณาสภาพการณ์ไกลโดยรอบ สามารถนำเกณฑ์แยกแยะความดีงาม กำหนดเป็นกฎคุณธรรมใช้ได้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป เป็นการประยุกต์ระบบคุณธรรมขึ้นมาใช้อย่างกว้างขวางจนเป็นหลักสากล (Universalization)

๓. ความเข้าใจในคุณธรรม ชิมช้อยู่ในจิตใจ เมื่อมีเหตุการณ์หรือความปรารถนาสามารถตัดสินใจเลือกประพฤติอยู่

ในขอบเขตของความถูกต้อง สร้างค่านิยมที่เสริมสร้างคุณธรรมด้วยความเข้าใจที่ถูกต้อง (Comprehensiveness)

๔. ความต่อเนื่องสัมพันธ์กันของระบบที่สร้างเสริมคุณภาพ มีแก่นสารที่เป็นหลัก ชัดเจน มีสัมพันธ์ภาพติดต่อกันโดยลำดับ (Coherence)

๕. การวิเคราะห์วิจารณ์ความประพฤติได้ด้วยแนวทางของตนเอง เมื่อได้เลือกปฏิบัติสิ่งใดแล้วสามารถแยกแยะได้ว่าตนเองได้กระทำดีตามที่เข้าใจสภาวะของคุณงามความดีได้มากน้อยเพียงไร การวิเคราะห์ตนเองช่วยให้คุณธรรมพัฒนางอกงามอย่างแท้จริง สามารถวิจารณ์การกระทำของตนเองได้ (Self-Criticism)

การตัดสินคุณธรรม กล่าวได้ว่า เป็นพัฒนาการขั้นสุดท้ายในการพัฒนาคุณธรรมระเริ่ม เพราะเป็นความสามารถของบุคคลที่ตัดสินได้ว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่ทำแล้วจะเป็นความดีสามารถอธิบายรายละเอียดและมีเหตุผล พิสูจน์ได้ว่าเป็นสิ่งที่ยอมรับในสังคม เป็นข้อวิพากษ์วิจารณ์ที่ชี้บ่งได้ว่าคุณธรรมที่ปฏิบัติมีคุณค่าที่ตัดสินได้ (Justification) การพัฒนาคุณธรรมเยาวชนต้องพัฒนาคนให้มีพฤติกรรมและลักษณะนิสัยที่พึงประสงค์ สามารถตัดสินคุณค่าได้ตามหมายของความดี ความงาม และความสุข สอดคล้องกับแนวคิด ของ ประภาศรี สีหอำไพ (๒๕๔๐)ว่า

ความดี คือ กุศลธรรม ซึ่งเป็นมาตรฐานในการประพฤติธรรมทั้งทางกาย วาจา ใจ มีการกระทำในการดำรงชีวิต โดยสุจริตธรรม เกื้อกูลกัน ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ทำร้าย ไม่ล่วงละเมิดกัน ไม่พยาบาทอาฆาตจองจำ โดยให้พิจารณาว่าทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว กรรมดีทำแล้วไม่เดือดร้อนภายหลังกลับทำให้หัวใจชุ่มชื่น เบิกบาน ไม่เกิดประโยชน์

ความดีเป็นกุศล เป็นบุญ เป็นทางนำไปสู่สุคติ คนดีจึงหมายถึง คนที่มีศีลมีธรรม ไม่มี ความโลภ ความโกรธ ความหลง

ความงาม คือ ความรู้สึกประทับใจที่เกิดจากคุณธรรม นำความเป็นระเบียบเรียบร้อยเพื่อการปฏิบัติปฏิบัติในวินัยเป็นที่เลื่อมใส มีศีลเป็นอารมณ์ประเสริฐสุดทำให้งาม ละความชั่วเพราะเห็นงามในความดี มีจิตใจงามถึงพระธรรมที่งดงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลางและงามในที่สุดความงามที่พึงประสงค์ คือ การกำหนดในกัลยาณธรรมจนรู้แจ้งไม่พัวพันยึดติดในโลกเป็นที่สุดความสุข คือ ความรู้สึกสบายใจ สบายกาย เป็นเวทนาชนิดสุขเวทนา เกิดจากผัสสะมากระทบ อายตนะ มีความสุขขั้นต่ำ คือ สุขในกามคุณ ประกอบด้วยความสุขในรูปที่รู้ทางตา นำปรารถนา นำใคร่นำพอใจ เกิดความกำหนัด ความสุขในเสียงที่รู้ทางหู กลิ่นทางจมูก รสทางลิ้น โผฏฐัพพะทางกาย ส่วนความสุขสูงสุด คือ ความสุขที่ประณีต สดจากกาม สดจากอกุศลธรรม มีความตรึก (วิตก) ความตรอง (วิจารณ์) ความอึ้งใจ (จิตสูข) เป็นภาวะแห่งจิตอันเป็นสมาธิ วางเฉยด้วยสติสัมปชัญญะจนเป็นอุเบกขา เป็นความสุขในฌานที่เป็นรูปฌาน และความสุขในนิโรธสมาบัติ

ลักษณะของคนที่มีความมั่นคงในชีวิตของตน

คนที่มีความมั่นคงในชีวิตของตน จนไม่หวาดหวั่นพรั่นพรึงแม้ต่อความตาย ก็เพราะได้ดำเนินชีวิตของตนอยู่อย่างดีที่สุด และได้ใช้ชีวิตนั้นให้เกิดคุณประโยชน์คุ้มค่ากับการที่ได้เกิดมาแล้วชาติหนึ่ง เรียกได้ว่าเป็นอยู่อย่างมีชัย ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต คนเช่นนั้นคือผู้ที่ได้เข้าถึงจุดหมายแห่ง

การมีชีวิต และดำเนินชีวิตของตนตามหลักการต่อไปนี้

๓.๑ นำชีวิตสู่จุดหมาย คือ ดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิต ที่เรียกว่า อัตถะ หรืออรรถ ๓ คือ

๑. ภูมิธัมมิกัตถะ จุดหมายชั้นตาเห็น หรือ ประโยชน์ปัจจุบัน ที่สำคัญ คือ ๑) มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืนยาว ๒) มีเงินมีงาน มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ ๓) มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไฉนตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม และ ๔) มีครอบครัวมีความสุข ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าเชื่อถือ

ทั้งหมดนี้ พึงให้เกิดมีโดยธรรม และใช้หรือปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขโดยชอบ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

๒. สัมปรายิกัตถะ จุดหมายชั้นเลขาเห็น หรือ ประโยชน์เบื้องหน้า ที่เป็นคุณค่าของชีวิต ซึ่งให้เกิดความสุขล้าลึกภายใน โดยเฉพาะ ๑) ความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ ๒) ความภูมิใจ ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพฤติแต่การดีงามสุจริต ๓) ความอึ้งใจในชีวิตมีคุณค่าที่ได้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์ ๔) ความแก้แค้นล้างแค้นใจด้วยมีปัญญาที่จะแก้ปัญหานำพาชีวิตไป และ ๕) ความโปร่งโล่งมั่นใจว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีสุภาพใหม่

๓. ปรมัตถะ จุดหมายสูงสุด หรือ ประโยชน์อย่างยิ่ง คือ การมีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระ ได้แก่ ๑) ไม่หวั่นไหว หรือถูกรบกวนงำด้วยความผันผวนปรวนแปรต่าง ๆ ๒) ไม่ผิดหวังโศกเศร้าบิบบิ้นจิตเพราะความยึดติดถือมั่นในสิ่งใด ๓) ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอดเวลา และ ๔)

เป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย

อัตถะ ๓ ชั้นนี้ จัดแบ่งใหม่เป็น ๓ ด้านดังนี้

๑. อัตตัตถะ จุดหมายเพื่อตน หรือ ประโยชน์ตน คือ ประโยชน์ ๓ ชั้น ข้างต้น ซึ่งพึงทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง หรือพัฒนาชีวิตของตนให้ลุล่วง

๒. ปรัตถะ จุดหมายเพื่อผู้อื่น หรือ ประโยชน์ผู้อื่น คือ ประโยชน์ ๓ ชั้น ข้างต้น ซึ่งพึงช่วยเหลือให้ผู้อื่นหรือเพื่อนมนุษย์ได้บรรลุถึง ด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิตของเขาเองขึ้นไปจนเข้าถึงตามลำดับ

๓. อุภยัตถะ จุดหมายร่วมกัน หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือสังคม รวมทั้งภาวะและปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งทางวัตถุ เช่น ป่า แม่น้ำ ถนนหนทาง และทางนามธรรม เช่น ศีลธรรม วัฒนธรรม ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย ๓ ชั้นข้างต้น อย่างน้อยไม่ให้เกิดการแสวงหาประโยชน์ตนส่งผลกระทบต่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ดังตัวอย่าง พระภิกษุเมื่อปฏิบัติตามพระวินัย ย่อมช่วยรักษาสามัคคีแห่งสงฆ์ อันเป็นบรรยากาศที่เกื้อหนุนให้ภิกษุที่อยู่ร่วมกันทุกรูปอยู่ผาสุก และเจริญงอกงามในการปฏิบัติ จนอาจลุล่วงปรมัตถ์ คือ ประโยชน์สูงสุด (ดูรายละเอียดใน ขุ.จ.๓๐/๗๕๕/๓๘๙)

๓.๒ ภายในทรงพลัง คือ มีกำลังที่เกิดจากคุณธรรมความประพฤติปฏิบัติที่เป็นหลักประกันของชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองจนไม่มีความหวาดหวั่นกลัวภัย เรียกว่า พละ (ธรรมอันเป็นกำลัง) มี ๔ ประการ กล่าว คือ

๑. ปัญญาพละ กำลังปัญญา คือ ได้ศึกษา มีความรู้ความเข้าใจถูกต้องชัดเจน ในเรื่องราวและกิจการที่ตนเกี่ยวข้อง ตลอดไป ถึงสถานะอันเป็นธรรมดาของโลกและชีวิต เป็นผู้กระทำการต่าง ๆ ด้วยความเข้าใจ เหตุผลและสภาพความจริง

๒. วิริยพละ กำลังความเพียร คือ เป็นผู้ประกอบกิจการทำหน้าที่การทำงานต่าง ๆ อยู่ ตลอดเวลา ด้วยความบากบั่นพยายาม ไม่ได้ ทอดทิ้งหรือย่อหย่อนท้อถอย

๓. อนวัชชพละ กำลังสุจริต หรือ กำลังความบริสุทธิ์ คือ มีความประพฤติและ หน้าที่การทำงาน สุจริตไร้โทษ สะอาดบริสุทธิ์ ไม่มีข้อที่ใครจะติเตียนได้

๔. สังคหพละ กำลังการสงเคราะห์ คือ ได้ช่วยเหลือเกื้อกูล ทำตนให้เป็น ประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ เป็นสมาชิกที่มี คุณประโยชน์ของชุมชน

ตัวอย่างเช่น เป็นข้าราชการ พึงจำ สั้น ๆ ว่า รู้งานดี ทำหน้าที่ไม่บกพร่อง มือ สะอาด ไม่ขาดมนุษยสัมพันธ์ (อง.นวก.๒๓/ ๒๐๙/๓๗๖)

๓.๓ ตั้งตนบนฐานที่มั่น ซึ่งใช้เป็นที่ยืนหยัดให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอัน เป็นที่ หมายได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด ไม่เปิด ช่องแก่ความผิดพลาดเสียหาย และไม่เกิดสิ่ง มัวหมองหมักหมมทับถมตน ด้วยการปฏิบัติ ตามหลักธรรมที่เรียกว่า อธิษฐาน (ธรรมเป็นที่มั่น) ๔ ประการ คือ

๑. ปัญญา ใช้ปัญญา คือ ดำเนิน ชีวิตด้วยปัญญา ทำกิจการต่าง ๆ ด้วย ความคิด เมื่อประสบเหตุใด ๆ ก็ไม่ว้าวามตาม อารมณ์หรือหลงไปตามสิ่งที่เฝ้าฝัน ศึกษาสิ่ง ต่าง ๆ ให้มีความรู้ชัด หยั่งเห็นเหตุผล เข้าใจ ภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง

๒. สัจจะ รักษาสัจจะ คือ สงวน รักษาดำรงตนมั่นในความจริงที่รู้ชัดเห็นชัด ด้วยปัญญา เริ่มแต่จริงวาจา จริงในหลักการ ปฏิบัติ จนถึงจริงปรมัตถ์

๓. จาคะ เพิ่มพูนจาคะ คือ คอย เสริมหรือทิวความเสียสละ ให้เข้มแข็งมีกำลัง แกร่งยิ่งขึ้นอยู่เสมอ เพื่อป้องกันหรือตัดทอนตน ไว้มิให้ตกไปเป็นทาสของลาภสักการะและ ผลสำเร็จเป็นต้นที่ตนได้สร้างขึ้น อันคอยล่อ รั้งเฝ้าฝันให้เกิดความยึดติด ลำพอง และลุ่ม หลงมัวเมา สิ่งใดเคยชินเป็นนิสัยหรือเคย ยึดถือไว้ แต่ผิดพลาด ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ก็ สามารถละได้ทั้งหมดเริ่มแต่สละอามิสจนถึง สละกิเลส

๔. อุปสมะ รู้จักสงบใจ คือรู้จักหา ความสุขสงบทางจิตใจ ผีตกตนให้สามารถระงับ ความมัวหมองดับความขัดข้องวุ่นวายอันเกิด จากกิเลสได้ทำจิตใจให้สงบส่องใสรู้จักรสแห่ง สันติ คนที่รู้จักรสแห่งความสุขอันเกิดจาก ความสงบใจแล้ว ย่อมจะไม่หลงไหลมัวเมาใน วัตถุ หรือลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นต้น โดยง่าย (ม.อุ.๑๔/๖๘๒/๔๓๗)

๔. หลักการ ดำเนิน ชีวิต ให้ เจริญก้าวหน้า

ผู้ที่ต้องการ ดำเนิน ชีวิต ให้ เจริญก้าวหน้าประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะใน ด้านการศึกษา หรืออาชีพการงานก็ตาม พึง ปฏิบัติตามหลักต่อไปนี้

๔.๑ หลักความเจริญ ปฏิบัติตาม หลักธรรม ที่จะนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ที่เรียกว่า

จักร (ธรรมประดุจล้อที่สิ่งที้นำรถไปสู่ จุดหมาย) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑) ปฏิรูปเทสวาสะ เลือกอยู่ถิ่นที่ เหมาะ คือ เลือกหาถิ่นที่อยู่ หรือ แหล่งเล่า เรียนดำเนินชีวิตที่ดีซึ่งมีบุคคลและสิ่งแวดล้อม

ที่อำนวยความสะดวกศึกษาพัฒนาชีวิต การแสวง
ธรรมหาความรู้ การสร้างสรรค์ความดีงาม
และความเจริญก้าวหน้า

๒) สัมปยุตตปิณฑะ เสาะเสวนาคณดี
คือ รู้จักเสวนาคบหา หรือร่วมหมูกับบุคคลผู้รู้
ผู้ทรงคุณ และผู้ที่จะเกื้อกูลแก่การแสวงธรรม
หาความรู้ ความก้าวหน้าลือกงาม และความ
เจริญโดยธรรม

๓) อุตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ถูกวิถี
คือ ดำรงตนมั่นอยู่ในธรรมและทางดำเนิน
ชีวิตที่ถูกต้อง ตั้งเป้าหมายชีวิตและการงาน
ให้ดีงามแน่ชัด และนำตนไปถูกทางสู่จุดหมาย
แน่วแน่ มั่นคง ไม่พราสา่ย ไม่เผลอเชื่อนซ

๔) ปุพเพกตปุญญตา มีทุนดีได้
เตรียมไว้ ทุนดีส่วนหนึ่ง คือ ความมีสติปัญญา
ความถนัด และร่างกายดี เป็นต้น ที่เป็นพื้นมา
แต่เดิม และอีกส่วนหนึ่ง คือ อาศัยพื้นเดิม
เท่าที่ตัวมีอยู่ รู้จักแก้ไขปรับปรุงตน ศึกษาหา
ความรู้สร้างเสริมคุณสมบัติ ความดีงาม
ฝึกฝนความชำนาญเตรียมไว้ก่อนแต่ต้นซึ่ง
เมื่อมีเหตุต้องใช้ก็จะเป็นผู้พร้อมที่จะต้อนรับ
ความสำเร็จ สามารถสร้างสรรค์ประโยชน์สุข
และก้าวสู่ความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป (อง.จตุกก.
๒๑/๓๑/๔๑)

๔.๒ หลักความสำเร็จ ปฏิบัติตาม
หลักธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการ
นั้น ๆ ที่

เรียกว่า อิทธิบาท (ธรรมให้ถึง
ความสำเร็จ) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑) ฉันทะ มีใจรัก คือ พอใจจะทำ
สิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็น
ผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มิใช่สัก
ว่าทำพอให้เสร็จ ๆ หรือ เพียงเพราะอยากได้
รางวัลหรือผลกำไร

๒) วิริยะ พากเพียรทำ คือ ขยัน
หมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความ

พยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่
ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะ
สำเร็จ

๓) จิตตะ เอาจิตฝึกฝฝ คือ ตั้งจิต
รับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่
ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดใน
เรื่องนั้นบ่อย ๆ เสมอ ๆ ทำกิจหรืองานนั้น
อย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔) วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือ
หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหา
เหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลย
บกพร่องขัดข้องเป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จัก
ทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไข
ปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงาน
นั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

ตัวอย่างเช่น ผู้ทำงานทั่ว ๆ ไป อาจ
จำสั้น ๆ ว่า รักงาน สู้งาน ใส่ใจงาน และ
ทำงานด้วยปัญญา

๔.๓ หลักแผ่สัตโพรธิญาณ ดำเนิน
ตามพระพุทธรูปปฏิบัติ ด้วยการปฏิบัติตาม
ธรรม ๒ อย่างที่เป็นเหตุให้พระองค์บรรลุ
สัมโพธิญาณ เรียกว่า อุปัญญาตธรรม
(ธรรมที่พระพุทธรูปเจ้าทรงปฏิบัติเห็นคุณ
ประจักษ์กับพระองค์เอง) คือ

๑) อสนตุภริตทา กุสเลสุ ฌเมสุ ไม่
สันโดษในกุศลธรรม คือ ไม่รู้ลืม ไม่รู้พอใน
การสร้างสรรค์ความดีและสิ่งที่ดี

๒) อปุปภิวาณิตา จ ปธานสมิ
บ่าเพ็ญเพียรไม่ระย่อ คือ เพียรพยายาม
ก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ยอมถอยหลัง ไม่ยอมแพ้
ไม่ยอมท้อถอยต่ออุปสรรค และความเหน็ด
เหนื่อยยากลำบาก

๕. การรู้จักหาและรู้จักใช้ทรัพย์
คนที่ควรจะเรียกได้ว่า รู้จักหา รู้จักใช้
ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็นเป็นคนทำมา
หากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้

ทรัพย์สินสมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง ก็เพราะปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

๕.๑ ขันหาและรักษาสมบัติ ปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบันหรือ

หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น ที่เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรรม ๔ ประการ

๑) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่การทำงาน และการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดีจัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครอง เก็บรักษา โภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓) กัลยาณมิตตตา คบหาคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ซุกจิกไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน

๔) สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่ายมีประหยัดเก็บไว้ (อง.อภุชก. ๒๓/๑๔๔/๒๘๘)

๕.๒ ขันแจกจัดสรรทรัพย์ เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว รู้จักจัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการ

แบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า โภควิภาค ๔ คือ ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน

เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์ อีก ๒ ส่วน ใช้เป็นทุนประกอบการงาน และอีก ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๗/๒๐๒)

๕.๓ ขันจับจ่ายกินใช้ พึงเข้าและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้ นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สินสมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สินสมบัติก็ปราศจากคุณค่าหาความหมายใดๆ มิได้ ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งส่วนแรกในข้อ ข. ตามหลัก โภคาทิยะ (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคะ หรือ เหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือ ในการที่จะมีหรือครอบครองทรัพย์สินสมบัติ) ๕ ประการ ดังพุทธพจน์ว่า

อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

๑) เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บัณฑิตภรรยา และคนในปกครอง ทั้งหลายให้เป็นสุข

๒) บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

๓) ให้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยจากภัยอันตราย

๔) ทำพลี คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง

๑) ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ

๒) อติถิพลี ต้อนรับแขก

๓) ปุพพเปตพลี ทำบุญหือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ

๔) ราชพลี บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น

๕) เทวดาพลี ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ

๕) อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทหมั่นมา

เมื่อได้ใช้โศกทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโศกจะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้โศกนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึงโศกเพิ่มขึ้น ก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจทั้งสองกรณี (อง.ปญจก. ๒๒/๔๑/๔๘)

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปมาสังเคราะห์เพื่อพัฒนาคุณธรรมตนและเยาวชนของชาติให้เป็นคนดีได้ดังนี้

การพัฒนาคุณธรรมตนและเยาวชนรุ่นใหม่ ต้องอาศัยตนเอง เพื่อพัฒนาตนเพื่อพัฒนาเยาวชนในขณะเดียวกัน ดังคำกล่าวว่าจะพัฒนาอะไรๆ ต้องเริ่มต้นตัวเรา เป็นจุดแรกในการพัฒนาเยาวชนต่อไป หลักคุณธรรมมีจำนวนมากที่จะนำมาเป็นแนวทางในการเครื่องมือนำทางชีวิตตนและเยาวชนให้ได้ดีมีต้องกระบวนการที่จะช่วยพัฒนาตนและเยาวชนรุ่นใหม่ ดังนี้

๑. ตนและเยาวชนต้องได้รับการศึกษาหลักคุณธรรมพื้นฐานให้เข้าใจคำว่าคุณธรรมที่สำคัญๆ ประกอบไปด้วยอะไรบ้าง

๒. ตนและเยาวชนต้องยอมรับและศรัทธาแนวทางในการพัฒนาตนและเยาวชนตามหลักคุณธรรมทางพระพุทธศาสนา

๓. ตนและเยาวชนต้องมีต้นแบบหรือ บุคคลตัวอย่างให้เยาวชนได้เรียนรู้วิธีการปฏิบัติในหลายๆมิติ เช่น ดาราที่พวกเขาชอบ คนที่เขาศรัทธา นักร้อง นักแสดง ครู อาจารย์ ญาติที่เคารพนับถือ กลุ่มคนเหล่านี้จะเป็นแบบอย่างให้พวกเขาเลียนแบบได้เป็นอย่างดี โดยทั้งรู้ตัวและไม่รู้ตัว ในการแสดงออกด้านพฤติกรรมในดำเนินชีวิต หรือวิถีชีวิต

๔. กลุ่มกัลยาณมิตรที่พวกเขาต้องการขอคำแนะนำในการแก้ปัญหาชีวิต การเรียน และปัญหาอื่นๆ ที่มีอิทธิพลต่อพวกเขาอย่างมากได้แก่ พ่อแม่ เพื่อน พี่ น้อง ครู อาจารย์ และคนที่เคารพนับถือ

บทสรุป

แนวทางในการพัฒนาคุณธรรมตนและเยาวชนรุ่นใหม่ให้ทันการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลก ซึ่งปัจจุบันเรียกว่าโลกไร้พรมแดน เช่น ยุคอาเซียน ยุคโลกาภิวัตน์ เป็นต้น เมื่อพวกเราพัฒนาตนให้เรียนรู้ภาวะการเปลี่ยนแปลงได้เรียนรู้เท่าทัน ความทุกข์ จะลดลง ความอยากก็เกิดขึ้นในทางบวก คิดได้ รู้คุณค่าในการดำเนินชีวิต การพัฒนาคุณธรรมตนและเยาวชนรุ่นใหม่ไม่ยากอย่างที่คิด เมื่อทุกคนค่อยช่วยขึ้นมา ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติสงบสุข

บรรณานุกรม

- ชัยพร วิชชาวุธ. คุณภาพบัณฑิตและปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เอกสารการสัมมนาเชิงวิชาการเนื่องในวันสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ครบรอบ ๗๐ ปี ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐
- ชาตรี เมืองนาโพธิ์. คุณสมบัติของบัณฑิตที่สอดคล้องกับความต้องการของภาคเอกชน เอกสารการวิจัยส่วนบุคคล วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรไทย, ๒๕๓๒.
- ชำเลื่อง วุฒิจันทร์. **หลักการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมแก่นักเรียน**. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, ๒๕๒๔.
- ณัฐพงษ์ เจริญทิพย์. **จริยธรรมและเจตคติวิทยาศาสตร์ของนักศึกษาพิษณุโลก**. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๖.
- ดวงเดือน พันธมนาวิน และคณะ. **ความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาของคนไทย: การปลูกฝังอบรมและคุณภาพชีวิต**, กรุงเทพฯ:สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๐.
- ทบวงมหาวิทยาลัย. **การจัดกิจกรรมนิสิต/นักศึกษา เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับบัณฑิตอุดมคติไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- ทีศนา แคมมณี. **การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยม : จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**. เอกสารบรรยายในการประชุมราชบัณฑิตยสถาน สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง. กรุงเทพฯ : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๑.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). **ธรรมนุญชีวิต : พุทธจริยาเพื่อชีวิตที่ดีงาม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๔ , กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- _____ **พัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยจิตวิทยาแบบยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๔๓.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.